

О.А.Р.С.У.П.

Мар.

3-952

Российская Коммунистическая Партия (б-оз).

Чыла тўньсә йорло шамыч,
иктым ушныза!

№ 38

КОММУНИСТЫН ТҮНБАЛТЫШ БУҚВАРЖӘ.

(Первый букварь коммуниста).

Государственное Издательство.
Филиальное Отделение Издательства
Маробласти.

Казань. 1921 г.

Р. В. Ц. г. Казань.

Печатать разрешено № 670, в кол. 2300 экз.

1-я Государственная Типография.

1-сэ лудмаш-нутырмаш. Капитализм дэнэ Коммунизм.

Капиталистическое Общество. Пойан дэнэ йорло адак нунын ваш-ваш кучэдалмышт. Пойан дэнэ йорло адак кугужанышым кучэн шогышо власть. Пойан дэнэ йорло адак партия. Коммунистический партия—йорло пашазын партия. Коммунизм (кугужанышмэ пойан дэнэ йорло коклашмэ ойгыртмш дэч посна тёр илыш).

1. Калык эрэ кызытсэ сэмынак илэн улыт, альэ унэ?

Укэ. Мэмнан Советский Россия дэч посна, чыла моло кугужанышмэ фабрик дэнэ завод лөкмөкэ, капиталистический общество шога. Капиталистический общество дэч ончыч крепостной право (строй) ыльэ, аше тулөч ончычшо йынгым ваш-ваш ужалэн (рабовладельческий) ильмэ шот ыльэ. А эн тун тунгалтыштыжэ ик калык сэмын илэныт.

2. Могай калыкым капиталистический общество маныт?

Тугай обществам, кушто чыла фабрик, завод, мыландэ, курньо корно, шортньо, шай, шү лукмо вэр пойан (капиталист) кидыштэ кучалдэш.

3. Капиталист-шамыч ышкан пашам ыштат мо?

Укэ, нуно огыт ыштэ. Кби нимат (фабрик, завод) укэ—йорлө шужэн коямо дэч тарэш пурэн пашам ышта.

4. Пойан-шамыч йорлым молан тарлат?

Пашазэ-шамыч пойанлан көчөш 10, 12, 14 шагат пашам ыштэн пэш шуко, шөргө акан үзгарым ыштат, а йшкөжэ пашадаржэлан 3—4 шагат ыштымэ чоло акым вөлө налыт. Кочкаш-йүаш, чиаш налалат огыт ситарэ. Пойан-шамыч пашазылан шуко ыштыктөн, шагал пуэв йорло умбач пойаш толалат.

5. Вара капиталистлан тунарак шуко ѓзгар кѓлѓш мо?

Тугѓ, шуко кѓлѓш. Ыштѓктѓмѓ ѓзгарѓшт нунѓлан тунар ок кѓл, нуно тудо ѓзгарѓштѓм вѓс ѓзгар дѓнѓ, окса дѓнѓ вѓшталдат. Ыштѓктѓмѓ ѓзгарѓшт дѓн вѓшталдылѓн Ышканѓшт тѓрло машинам погат, суртѓм Ыштѓктат—капиталѓм погат.

6. Капиталистичѓскиѓ обществѓн тыгѓ ыштымѓ дѓнѓ вара ик тѓрло тѓр ил ш калык иктѓ гѓйѓ лийын кѓртѓш мо?

Укѓ. Капиталистический обществѓнгѓ калѓк кок тѓрло тѓшкалан ойралдыт. Иктѓжѓ—пойѓн капиталист, фабрикант, помещик шамѓч, вѓсѓжѓ—нимо укѓѓн йорло шамѓч.

7. Пойѓн дѓнѓ йорло тѓшна дѓч посна адак могай тѓшна (класс) уло?

Уло тѓгѓдѓ оза, торгайна, тунѓмшѓ адак молат. Шукѓжѓм Россиѓштѓ крѓсанѓѓк (кулак, середняк) уло.

8. Тидѓ тѓшна (класс) шамѓчын шонымышт ик гаиѓѓ альѓѓ укѓ?

Пѓрчат ик гаиѓѓ огѓл. Пойѓн дѓнѓ йорлѓн шонѓмѓшт чѓлт кок тѓрло. Пойѓнжѓ кузѓ тѓнат йор ѓм пѓзѓрѓн пойѓш толѓша, йорлѓжѓ пойѓн кид йѓмѓч утлѓш толѓша.

9. Тидѓ кок тѓ лын шснымаштѓ вара мо лѓктѓш?

Кажнѓ тѓшка Ышкѓ шонѓмѓжѓм шукташ толѓшѓп вѓс тѓшкам пѓзѓраш тѓча, ѓркѓн-ѓркѓн вѓш-вѓш кучѓдалаш тѓналѓт.

10. Пойѓн дѓнѓ йорло кучѓдалмѓ годем капиталѓм молѓн, кѓлѓн ѓшѓнѓн ѓнѓрта?

Капитализм пойѓн вѓштарѓш йорло тарванѓмѓ голѓм, адак вѓс кугужѓнѓш капитал вѓрч кучѓдалмѓ годем, капиталистический кугѓжѓвѓнѓш кучѓмлан (организѓциѓлан) вѓлѓ ѓнѓртѓн кѓртѓш.

11. Капиталистический кугѓжѓвѓнѓш йорло калыкѓм кузѓ Ышкѓкы ыштыжѓ кучѓн шога?

Ышкѓнжѓн кѓртнѓѓ гаиѓѓ пѓнгѓдѓ амалшѓ дѓнѓ: пойѓн гѓвѓрал кидѓштѓ улшо армия дѓнѓ, пойѓнлан йѓршѓ суд дѓнѓ, полицѓѓ дѓнѓ. Адак школѓш ѓнѓртѓрѓн чѓркѓ дѓм дѓнѓ дѓдѓктѓн ашнѓнѓт.

12. Пойан дэнэ йорло мо вэрыч кучэданыт?

Пойан дэнэ йорло тўшка вэп ваш власть вэрыч пйзйргалат. Садлан кучэдалмашыжат властьым ышкэ кидыш налшашлан лйы-ын ышталдэш.

13. Нэрэк могай классыштэ (пойаныч, альэ йорлын тўшкаштэ) кучэдалмэ годым кэ вуйлатылэш?

Политический партия. Тудо партиаштэ эн ычлэ, талэ йын шамыч вэлэ лийыт. Тидэ партиаштэ мыйнар ычлырак, шукыран йын лийэш, туварэ кэрэк могай тўшкат вашкэрак сэга.

14. Партия ышкэ шонымыжым шукташ мом ышта?

Мом ыштйшашыжым, корным, кузэ ыштйшашыжым (программа) йамдылэн шога. Ышкэ йэшыжым (членым) шога, йамдыла, тувыктэн ойым пуа. Партия ончык мо лийшашым пинчы-мыйжэ дэнэ, ышкэ коклаштышт раш шолгымо дэнэ, порьадка дэнэ, нунын вэк шогышо класс (тўшка) полшымо дэнэ вэлэ пэнгыдэ, талэ лийэш.

15. Партия шамыч кузэ ойыркалалдыт?

Кэрэк могай кугужаныштэ партия шуко тўрло уло гынат, тудым кум тўрлылан вэлэ ойркалаш лийэш: кугу пойан, тыгыдэ пойан, адак йорло партия.

16. Могай-могай кугу пойан шамычын партиашт улмаш?

Пашазэ калыкым пйзйрэн кугу пойанлаан полшышо—кадет (партия народной свободы) партия, адак капиталистический, помещик кугужанышым пэнгыдэмдэн шогаш толашышэ—союз русского народа, октябристы да моло тўрло партиат.

17. Могай могай тыгыдэ пойанын партиашт улмаш?

Шонымышт дэнэ пойан вэкырак, йылмышт дэнэ вэлэ пойан кугужанышым пйтараш шонышо—меньшевик (Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия), эсер (Социалистов-Революционеров), энесов (Народных Социалистов) партия шамыч. Тыгай шамыч Керенский, Колчак, Деникин ылыыч.

18. Могай йорлын партиажэ?

Йорлын партиажэ—йылмэ дэнэ вэлэ огыл, а чылт йоршот капиталистын кучэмшым пйгарэн, угыч сай, чылалан йоршот ик

төр илйшым Ышташ шонйшо Российский Коммунистический Партия (большевиков) Чйла туньасе коммунистический партия пойан дэнэ кэлшэн ойым ок кучо, туддэн чот кучэдалэш.

19. Коммунистический обществован вара тун шоньмашымэ могай?

Коммунистический обществовантэ пойан шовэн, йингым пызырэн (эксплуатация) илымэ лийман огыл. Чйла: фабрика, завод, узгар, машина ик оза кидыштэ кучэн ашнымэ олмэц, чйла калйкын (Государство) кыдыштэ лийэш.

20. Коммунистический общество илыш годым турло-турло класс лийэш альэ укэ?

Укэ, лийман огыл. Чйла фабрикийм, заводым, машинам калйк кидып пумэкэ кок турло ваш шогйшо (пойан дэнэ йорло) классе Ышкак пйта. Пойанат, йорлат пытат, чйланат ик төр паша Ыштышэ гражданин лийыт.

21. Коммунизм годым Государство лийман альэ укэ?

Укэ, тудо Ышкак шулэн нытымэ сэмьин пйта. Пойан дэнэ йорло тушка пытымэкэ, иктэ вэсым огыт пызырэн гын, властын кылэшыжат укэ.

2-со лудмаш кутырмаш Капитализм гыч коммунизмыш.

Турло зарым шот дэч посна ыштымэ. Пойышш вэрч вэсын-вэсын што ыттымэ дэнэ кучу капиталын пашажэ. Капитализм ушэм дэнэ пашазэ ушэм. Империализм. Сор. Капитализмын пытымэжэ. Илыш социаломаш кокла (жан). Иг төр кэлшэн, чылан ик сэмьин илымэ общество (коммунизм).

1. Мо тугай шотдыдэ сату ыштымэ?

Кажнэ пойанья пойаш шонэн Ыштымэ пашажэ кэрэк кузэ сай Ыштымэ гйнат, ончымаштэ нимо шотшат укэ, Ыштымэжэ шоньдэ, кузэ кұлэш тугэ Ыштымэ.

2. Шот дэч посна ыштымэ (анархия производства) кузэ ышталаш?

Иктын вэсын тавалмаштэ. Кажнэ пойан узгарым шулдын налын, пашазым шулдын тарлэн, Ышкэжэ вара узгаржым шэргын

ужалаш тбча. Садлан нуно ўзгарым, пашазым шулдын мушашлан лийын ваш-ваш тавалаш тўналыт.

3. Тавалмэ дэчэ вара мо лийэш?

Тўгьдэ пойанжэ кугу пойан сэмьнак Ыштэн ок шукто да, пьта а кугу пойанжэ эшэ чотырак вэлэ пойна. Чот пойан фабриг оза ялмэ сэмьн сай дэч сай малчинам шьнда да, шуко ўзгарым (таварым) йамдылэн квийькта. Вара луктын, шулдырак ужалэн налшым Ышкэ вэкшэ савьра (налицэ эрэ шулдыракым кьчалэш) да, изирак пойан дэч налдымэ лийьт, изи пойан вара пьта.

4. Кугу пойанлан шот дэч посна ў гар ыштэн оптымо излшам?

Нуно вара Ышкэжат изиш пьтат. Эрэ кугурак да кугурак пойанш шонэн ўзгарым Ыштэн оптат да, нуньин тавар налаш налшькат ситьдымэ лийаш тўналэш. Тунам вара иктыжэ, вэсьжэ Ышкэ фабрикьштым, заводьштым пэтырат, шуко пашазым паша дэч посна луктын колдат.

5. Пойак-шамыч ваш-ваш тавалмэ дэч ышкэныштым ышкэ кузэ аралат?

Ваш-ваш акым ўчашэн кўзыктэн, волдэн толашьмо дэч, пьрльа вэсьым йомдарэн пойшашлан лийын, нуно иктыш ушнэн (синдикаты, тресты) ушэмьм (Союзьмэ Ышгат).

6. Пашазын могай союзышт уло?

Политический партия дэч посна пашазьп пойан дэнэ кучэ-далаш тўрло-тўрло (ургьзо, ашшат, тунэмшэ, моло тўрло) ушэмьшт уло. Тьгэ ик гай пашазэ шамьч ик ойан лийын, озажэ вашгарэш тарванэн, акым вўзыкташ, паша кэчым кучькэмдаш йодьт, кучэдалыт.

7. Капиталистын ушэмьшт могайрак лийьт?

Йужгунам нуно, кугужаньш мучко, ик тўрло ўзгар Ыштэ шамьч иктэш ушнат. Йужгунам ик кугужаньш дэнэ вэс кугужаньштат ушнат. Эн кугу ушэмьшт нуньин кьзыт Антапта (Англиасэ, Франциасэ, Россиасэ улошэ пойан шамьчын ушэм). Адак центральнй державьште улошэ (Германиасэ, Австро-Венгриясэ, Турциасэ) ушньило пойан шамьч.

**8. Тыгай кугу поян шамыч тыгэ кугун ушнымэнэ вара мо
льйшашлык?**

Тыгэ ушнѣлмэкышт вара капитализмжат мировой (ик кугѣ-жанѣш огыл) чѣла кугужанѣш капитализм лийэш. Ваш-ваш та-валышт ик кугу поян дэнэ вэс кугу поянѣн вэлэ огыл, кугу тѣшкаш ушнэн ваш-ваш ѓзгар полшаш, ужалшаш вэрѣч, нашачэ тарлымэ коклаштэ тавылаш тѣгалыт. Кажнэ тыгай кугу ушэм шамыч ѣшканышт шукѣрак налышм, кушто шукѣрак сату каймэ вэрѣм налвэшт.

**9. Тыгай кугу ушэм дэнэ ваш-ваш тавалмышт вара могай,
кузэ тавалмаш савырна?**

Тѣнья мучко поян шамыч кугужанѣш дэнэ кугужанѣш тѣшка дэнэ ойралдын ушэмѣм ѣштэнѣт. Тыгэ ушнѣмѣшт дэнэ нуно вэс калѣк мѣландым (кушто сайрак пойшаш вэрѣм) кучэ-далдэ ѣшвэдэкышт налын огыт кэрт. Садлан вара нуно пашашт дэнэ савырэн огыт кэрт да, тѣрло амал дэнэ (пѣчал дэнэ, моло тѣрло дэнат) кучэдалаш тѣгалыт.

**10. Тыгай вэс калык мыландым тавалэн налаш толашымыш-
тым кузэ маныт?**

Империализм манѣт. Империализмшэ—Ик кугужанѣсэ дэнэ вэс кугужанѣсэ поян шамычѣн ушэмѣштын, чѣла тѣньасэ поян-лѣкѣм, вэс тугайак поян шамычѣн ушэмѣшт дэч, крэдальн, сэн-нэн шупшѣн налаш тѣчѣмѣшт лийэш.

11. Империализм шот дэнэ вара мо лийэш, кушко нынгайа?

Ваш-ваш тавалмэ годѣм, крэдалаш кугун вийѣм поѣмаш, толын крэдалмаш шупыт. Кажнэ кугужанѣш вийѣм (армиам) пога, крэдалаш ѓзгарѣм ѣамдѣла, армиялан, крэдалмэ ѓзгар погаш шуко оксам пѣтарат. Тыгэ ѣштѣмѣм—милитаризм манѣт. Тыгай империализм дэнэ милитаризм шот дэнэ тѣнья мучко сар лэктѣн.

**12. Сар годом ик мегыржо пызырэн мийшэ, вэс мегыржо
ышкэнжым аралэн шогышо вэлэ лийын мо?**

Укэ, кок мегыржат эрэ вэсѣм вэлэ пѣзѣраш шопэн сарѣм ѣштэнѣт: руш империалист-шамыч Царьградѣм (Константинополь-ѣм), Галициям; нэмѣч империалист-шамыч Африкасэ, Азиасэ ко-лониям валыш шонэнѣт, атак Россиям толаш шонэнѣт. Моло

союзникшэ Германиам чылт толэн пйтэрнэпт улмаш. Нуво „Ышкэнан мйландым, вэрам аралэна“ манын вэлэ калыкым онталэныт.

13. Сар ыштымэ дэнэ вара мо лийыи кодо?

Чыла пйтыш, кэрэк моат пэш чот шэргэштэ, шужаш тунгальыч. Сарэш 25 миллион йын колэн, пуд йргал птгэшг. Оксат пэш шуко пйтэн, фабрик, завод шамычат эрэ йын пуштмо үзгарым вэлэ йштэныт, пуру сай пашалык үзгарым чылт йштэн огыт ул. Мйландэ (үдймө) паша, молат эрэ пужлэн. Адак кагаз үжбалан мирым йштэныт гынаг, альэ сар дэнэ крэдал налмыштым пайлаш төчөн крэдайыт. Капитализм цэш шыгыр, йсө (кризис капитализма) жапыш пурэн кайыш.

14. Сарын йссыжө көн үмбалам лийын?

Нэлыжэ чыла йорлылан (укэанлан) вэлэ лийын. Тудымак пудйртгылныт, пуштыныт. Шужашыжат тудак шужэн, үмбачшэ сар роскотымат тлэн. Йужгунамжэ йорло шамыч чыгэн вэргдэ пойан шамыч ваштарэш тарванэныт гын, нуным пэш чот ынтэрэн лывыштарэныт. А пойан шамыч сар лиймэ дэнэ эшэ чот вэлэ пойэн шогэныт.

15. Тидэ нэлыжэ йорлым вара кузэ паядарыш?

Нуво пойан (капиталист) кидыштэ вольык сэмьин илмйштгым налышта, нуным колымтмйштгым чарнышт.

16. Вара империалист сар куш, мошко сазырныш?

Гражданский сарыш, пызьрналт идышэ йорло калык пызьрэн илышэ пойан ваштарэш тарваныш, революция тунгальэ. Революция годым йорло калык тшка (класс) пойан тшка дэнэ крэдалын властыым йшкэ кидышкышт налыч. Россия рабоче-крестьянский власть пйтарап шонэн, кызьт уло тунгасэ империалистшамыч ик ойан лийын крэдалыт.

17. Нунам, кузэ вара тидэ гражданский война пыта?

Нунам чыла тунгасэ үмбалам йорло калык тшка йшкэ, пойныштгым пйтэрэн идышкыштым йшкэ сэмьиньшт йшташ тунгальт, сар тунам ижэ пыта.

Садлан йорлылан вийбм йштэн, ик жаплан властыым йшкэ кидышкышт налал ктлэш.

18. Кузэ вара йорло ышкэ вуй лийын кэртэш?

Ышкэ кузэ шона тугэ ышташ шүдүмбэжэ (пролетарский диктатура) дэнэ. Вэс тўрло илйшым ышташ тўғалмыжэ пойанын шүдүмбэжэ ваштарэш, йорло ышкэ шонымбэжым каласэн. шүдэж ыштыкта.

Пойанын власть йорлым пызырэн кидыштыжэ кучымо сэмьн, йорло тўшкат ышкэ илйшымбэжым пэнтгүдэмтүмэшкыжэ пызырэн, кидыштыжэ куча.

19. Пойаным пытараш толашымэ дэч посна адак йорло тўшкан могай вэс пашажэ уло?

Тулэч посна адак экономический (хозяйство) илйшым вэс тўрлын ышташ күлэш. Чыла фабриким, заводым моло кугу машина ўзгарым пойан кид гыч налын чыла калыкыным ыштэн Госуодарство кидыш пуман. Адак тйгэ пумэка, арам ўзгарым шалатыл, толэн пытармэ дэч пашамат раш шот дэнэ колдыман.

20. Йорло тўшкан шүдэн. сичыктэн (диктатура) шогымыжо курымэш лийын шога альэ уло?

Укэ, тудо жалшылаз вэлэ лийэш. Пойанын йорло ваштарэш толашымбэжэ пята гын, йорлынат шүдүмбэжэ (диктатура) өркын-өркын шулымо сэмйнак пята.

21. Коммунистический илышын капиталистический илыш дэч могай ойыртышыжо уло?

Пашам раш, тўр колдымо дэнэ. Капиталистический илйшымбэжэ тўрло-тўрло ўзгарым шот дэч посна, иктэ вэсбим пызырэн поймо олмэш, ик тўр пашам, ўзгарым ыштэн, ик тўр пайлэн ик сэмьн илыман.

22. Капиталистический дэч Коммунистический илыш шотын вара могай сай шотшо уло?

Тўрло-тўрло сарэш, забастовкэш пытымэ олмэш, чыла вий сай күлэш пашалан вэлэ кайа. Тўрло машинам луктын, шагал вийым пытарэн, калык вашкэ тўрлана. Машина полшымо дэнэ калыкклан пашажымат шагал ышташ тўкна. тўрло наукам тунэмашкыжэ жалшэ шувырак лийэш.

3-шо лудмэш-кутырмаш. Интернационал дэнэ К. Р. П.

Чыла тўньасэ пашазэ калыкын ушэмшэ, тудын кужэч лий-мыжэ, илыш вашталтмэ дэнэ Р.К.П. лийлэ. III со чыла тўньасэ пашазэ калык ушэмын кулэшлыкшэ да Р. К. П-ан ончыктэн каймыжэ.

1. Йорло дэнэ пойанын ваш-ваш толашымышт шукэртсэк уло мэ?

Тўрло фабрик, завод лəкмəкə пойан шамыч тўрлəн йорлым пйэзйраш, йнтйраш тўналмəк, пашачə шамыч пойанын пйэзйрмэ дəч утлаш тəчəн бйшкəнйшт тўрло ушəмын бйштəн, ик ойан лий-йн, тунамак кучəдалаш тўналйныт.

2. Пашазэ шамыч кəжнэ кугу ш нышыштə пəсна кучəдал-мышт дэн, эшгэн кэртəт мо вара?

Укə, огыт кəрт. Иктаж кугужанйшйштə пашазэ пойаным сəнчə гын, моло кугужанйсə пойан шамыч тунамак тудо пойанлан иолшаш тўналйт. Йорло пашазат чйла тўпья мучкə иктйш уш-иш. ик ой дən бйштат гын, пойан шамыч нувйлан эркым пудə огыт кəрт.

3. Тўрло кугужанысə йорло шамыч ушнəч ик ойан лиймын вийжым шукэртап палэн налын улыт мо?

1847 ййштак пашазэ калыкйлан корнйм ончыктйшо кугу ушан Карл Маркс дэнэ Энгельс Коммунистический Манифестəш „чыла тўньасэ йорло шамыч, иктəш ушнйза“, манйн вэзəнйт. Англиаштə, Лондон олаш вйставкəш, тўрло-тўрло кугужанйш гыч толшо шамыч ваш лийын улыт. Тунам нуно чйла кугужанйштə пашазэ калык ик сəмын орланən илмйштым палəнйт. Англиасə пашазэ озашт ваштарəш тарванймышт годым, нунын пойанйшт Француз пашазым тарлэн лйцпландарən улыт, манйн онкəлəнйт, а француз пашазэ шамычшэ тудым (бйшкəнəн йолдат ваштарəш кай-мын) мə шынчəн огына ул, манйныт. Тулəч вара чйлалаан иктйш ушнəн, ик ойан лиймын пайдажым палəнйт.

4. Кузэ тўрло кугужанысə пашачə шамыч иктыш ушнэн кэртиныт?

1864 ййштə Лондон олаш чйла тўньасэ пашазэ калыкын ибрвдй ушəмышт лийын, бйшталдйн. Тидə ушəмын Первйй Интер-

национал маньт. Тудо ушэм чыла туньасэ пашазэ шамьчлан-чылалая ик ойан лийаш, иктыш уцваш күлэш, маньн туньыктэн. Чылажэ тудо 12 ий шогэн.

5. Пөрвөй Интернационал молан пытэн?

Тудо ушэмьштэ ушан, корьым ончыктэн кайшэ йьнгтэ шуко улмаш гынат, ик ой дэн кэлшэн илмьшт шагал улмаш, шуко. Лже ик ой дэн кэлшэн илмьн пайдажым пэш шагал палэныт. 187. ийштэ Парижысэ пашазэ пойан ваштарэш тарванымьшт годым, тидэ Пөрвөй Интернационалыштэ шогышо шамьчат полшыкалэныт. А вара пойан шамьч тидэ тарванымашым лышландармэкэ. Пөрвөй Интернационалымат нуньн ваштарэш кайшэ осаллан шотлэн, пэш чот шэнланаш тунгалыныт. Тылэч вара тидэ ушэмьштат йьнкэ ковлаштышт ваш-ваш кэлшыдымэ лийыныт.

6. Кунам адал молан кокымьсо Ушэм лийын?

Пөрвөй Ушэм пытымэка тюрлө кугужаньшыштэ промышленность чогырак талышнаш тунгалмэ дэнэ, тюрлө кугужаньшыштэ Социалистический партия шамьч лийаш тунгалыныт. Тидэ социалистический партия шамьчын пашаштым ик сэмьн йьштэн, виктарэн колдаш Париж олаш 1889 ийштэ нуньн социалистический погыньмаш (конгресс) лийын. Тужак кокымьсо чыла туньасэ пашазэ калык Ушэмьм (Второй Интерн.) почыныт. Кокымьсо Ушэм 1914 ий мартэ лийын шогэн. Тидэ Ушэм пашазэ калыкын кэлшэн, ик ойан лийын илмьштым ончыкташ кажнэ ийын 1-сэ майлан (у шот дэнэ) пайрэмьм йьшташ йьнгэныт, адал йьшканьшт кузэ кайшаш корьым (программ) кэлыштарэн луктыныт. Кокымьсо Ушэмьштэ шогышо-шамьч, кугужаньш дэнэ кугужаньш ваш-ваш вэс мьландым тавалышгланат пойан шамьч дэн кэлшэн огытыл, кажнэ погыньмашыштэ тугай осал паша ваштарэш шогалаш шуко ойлэныт.

7. Кунам, адал молан Кокымьсо Ушэм пытэн?

Тудо Кокымьсо Ушэмьм 1914 ийштэ тунгалшэ сар пьтарьш. Йужо кугужаньсэ тидэ Ушэмьштэ шогышо социалистический партиажэ Кокымьсо Ушэм дэнэ кэлшыдымэ лийын. Нуно йьнкэ пойан шамьчын властыштым йьтаршаш олмэш, Империялистический сарлан кьдөн, пойан вэкышт лупшалалдын улыт.

**8. Могай пашазэ социалистическый партия шамыч
Ушэмлан кэлшыдымэ лийын, ойрлэн улыт?**

Пойан шамыч сар дэнэ вэе мыландым налын, шуко пайдам
Ыштимышт дэнэ, тудо пайда гыч нуно кугун тунэмшырак пашазэ
шамычланат нуэныт. Садлан пашазым вуйлатэн, корым ончыкген
шогышжыжат сар ыштимэ дэнэ пойанлан огыл, мыланнат пайда
лийэш маньин шонэныт.

**9. Кокымы о Ушэмыштэ шогышо шамыч могай могырыш
лупшалдын, ойрлэныт?**

Нуно кум могырыш: лупшалдыныт: социал-шовинист, центр,
коммунист лийын улыт.

**10. Социал-шовинист шамыч нуэе илаш, кэлан полшаш
туныктат?**

Социал-шовинист шамыч—пашазэ калыкым онталышэ, пойан-
лан йорлым пызырэн илаш полшышо улыт. Тыгай шамыч Россия-
штэ Керенский, дэнэ Церегелли Германияштэ Шейдеман Ылымч.

11. Социалист-центр иб тугай улыт?

Тугай шамыч Россияштэ Мартов, Германияштэ Каутский
Ылымч. Нуно коммунист дэнэ социал-шовинист коклаштэ кок вэке
тайкышт шогышо улыт. Нуно йорло тужкам пойан дэнэ ик вэрэш
илаш кэлыштарнэшг.

12. Искымысо Ушэм кызыт уло альэ укэ?

Улат, укэат манаш лийэш. Тудо олмэш кызыт Имперналист-
тический кугужаныш шамыч ушэмьшт (Лига Наций) уло. Социал-
шовинист шамыч тудо Кокымсо Ушэмым уэш ышташ толашэн
улыт гынат, кэртын огыт ул. Түрлө кугужанысэ пашазэ тужка
шамыч шукыжо Кумьсо Ушэмьш (III Интерн.) ушнэн улыт.

13. Кумысо Ушэм иб дэнэ, иб пурмо дэнэ лийын?

Тужко чыла пойан шамычым пьтарэн, пашазэ калыклан
сай илышым ышташ шонышо Кокымьсо Ушэмьштэ шогышо ша-
мычак пурэныт.

**14. Могай партия пашазэ тужналан раш полшышо лийын
кодын?**

Россияштэ большевик партия кодын. Тудо партия 1914 ий-
штэ сар тужалмакак сар ваштарэш сарым ышташ тужалын, пойан

дэнэ йорло крэдэлшашым тунамак ужын, каласэя шөгөн. Гэрманиаштэ спартак партия кодлн. Тудо партиан вуйлатыйшжэ Карл Либкнехт дэн Роза Люксембург улыт. Моло кугужанйштэ тоштэ Ушэм шамыч шаланыл пыйтэмэ дэч вара революциам йшташ шонэн илйшэ партия лийын.

15. Нунам, адак нузэ, тидэ партия шамыч иктыш ушнэн улыт?

Тидэ партия шамычын Швецариаш погыйнымышт годым сар тугалмэкак иктыш ушнаш ойышт ылэ. Россиясэ Октябрский революция дэч вара пашазэ дэн крэсаныйк властым йшкэ кидышкыжэ налмэка большевик партия (коммунист партия манын лумдалдын) чыла кугужавысэ моло партиалан корным ончыктышо эн ончыл партия лийын. Россияштэ революция лиймэ дэнэ моло кугужавыштат вара коммунист партия лийэ дэныт. 1919 ийын мартыштэ чыла кугужанйсэ коммунист партия Москош пөрвөй с'өздөйм йштэныт, тидэ с'өздөш вара Кумысэ Коммунистический чыла туньасэ йорло пашазэ калык Ушэмым (Третий Интернационалым) йштэныт.

16. Молан большевик партия, адан III Интернационалжат коммунистический маналдыныт?

„Коммунистический“ манмэ дэнак Карл Марксын 1847 ийштэ Коммунистический Манифестыштыжэ каласымэ сэмьнак, Карл Марке шудымө почэш йштымыштым ончыкташ „Коммунистический“ манын лумдэныт. Адак садын вэрйч социалистический партиалыйнмат, пашазэ калыкым онталшэ шамыч Керевский, Шейдеман да монь лумжым шуктэн пйтарэныт.

17. Молан ошмыжо Коммунист партиажэ большевик партия маналдын?

Большевик партия 1897 ийштэ лийаш тунгалын. 1903 ийштэ Лондон олаш Р. С. Д. Р. П. коканалан погыйманыйштыжэ нуын коклаштэ ойышт пужлэн: ик могыржо поян могырыш лупшалалдын, вэс могыржо йорло могырыш лупшалалдын. Поян могырыш лупшалалшыжэ шагалак улмаш, йорло могырыш лупшалалшыжэ шукырак улмаш. Садлан шагалакшыым „меньшевик“ шукыракшыым „большевик“ маныныт.

18. Коммунистический Интернационалын Кокымьсэ погыныманшыштыжэ мом йштэныт, мом палэн малыныт?

Коммунистический Интернационалын коканалан погыныманшышт Москош 1920 ийын июльыштыжэ лийын. Тидэ погыныманшышт

шйштэ Коммунистический Интернационалын пёрвй погынымаш гыч бшташ тунгалмэ пашаштым ончэныт. Тудо коклаштэ Коммунистический Интернационалын пашажэ паш кугу лийын. Тидэ ушэмбш шуко моло кугужаньсэ кугу пашазэ партия шамыч пурэныт. Пашазэ огыл соглашатель партия гычат, коммунист лумын бшштэн, пашазэ калыкым онталаш пуршыжо лийын улмаш.

19. Коммунистический Интернационалын нумышо кана погынымашын эн күлэш оунчалмыжэ могай?

Тушто Интернационалын Уставым (Интернационалыш кэпура кузэ погына, кэ кучэн шога, адак тушко могай партия пура), тудым) бшштэныт. Интернационалыш, кэ, йылмэ дэнэ вэлэ огыл, а чын полшышо партиам вэлэ пурташ бшштэныт. Адак моло: кузэ, кушто (могай кугужаньштэ) Коммунистический партия лийымаш ончыктэныт.

20. Российск. Коммунист. Партия дэнэ Интернационалын тунья мучно революциам ыштымэ шэтыш о могай к'л шыжэ ул?

Коммунистический Интернационал чыла тунья умбалнэ революциан рудь вэржэ (штаб) лийэш. Тудо чыла туньясэ тарванышэ йорло пашазэ калыкым вудэн нйнтайа. Р. К. Ш.—Коммунистический Интернационалын эн ончыч корным ончыктэн шогышо партия; тудо пёрвй йорло калыкым тарватэн Россиаштэ Совет властын бшштэн, туд дэч чыла коммунистический ш'льшышжэ (пашажэ) чыла тунья мучко шарла. Росс. Коммунист. Партия . моло кугужаньсэ пашазэ калык ончылно чолга ш'дйрла йолгэн шога, адак пашазэ калыкын энэртшышжэ лийэш.

4-шэ лудмаш кутырмаш. Советский илыш кыл.

Советский власть (йорло калыкын ш'дэн ыштыктымжэ), Р. С. Ф. С. Р. законжо (конституция). Совет властын вэе кугужаныш коклаштэ паша ыштымжэ дэнэ чыла т'рлот'рло калыклан ышкэ шотшо дэнэ посна илаш эрык нумо.

Армия, Милиция, Чрезвычайный Комиссия, Суд.

1. Россиаштэ йорло шамыч кидышкышт кузэ властын налыныт?

Совет бшштымэ дэнэ. 1905 нйштэ, а варажэ 1917 нйштэ войан дэнэ йорло крэдальмэ годым Совет рабочих, крестьянских ш

солдатских депутатов Ышталдын. „Вся власть советам“ манма мут Октябрьский революция лиймэнтгэ талышнэн, вийан лийын. А тулэч вара Совет рабочих, крестьянских и солдатских депутатов власть-ым кидышкыжэ налын, кугужаныш пашам вуйлаташ шогальэ.

2. Йорло калыккан Советшэ молан кўлын, молан кызыт кўлэш?

Совет йорлылан тудын Ышкэ ш'дымыжым шуктыкташ да, тудлан вэлэ чыла праважэ лийшашлан Ыштымэ. Пойан тўшкалан властьыштэ вэр укэ.

3. Тугэ гын, Совет власть лиймаштэ демократия укэ (чыла калык тўр огыл?)

Совет власть йорло калыккан йўршў демократиям Ышта, пашазэ дэнэ кресаньык Ышкэ ушамышт дэнэ, комитетышт дэнэ илыштыштым тўрлатат, пашам виктарат. А пойан шамычлан Совет власть вигак—тылавада властьыш паша виктараш пураш вэр укэ, манын каласа.

4. Мо тугай буржуазный демократия?

Изи тўшка—пойан шамыч, шуко миллион паша Ыштышэ калык пашам виктарэн ок кэрт. Нуно йылмышт дэнэ вэлэ мэ чыла калык пашам тўрлөн (виктарэн) шогэна маныт, а калыккан сай пашаит нимат укэ, кагаз ўмбалам возымышт вэлэ.

5. Шэмэр калыккан Ышкэ преваитым шуктышаш вэрыч Совет власть мом Ышта?

Чыла шэмэр калык, Ышкэ илыштыштым иктыш ушнэн-ушнэн тўрлатышт манын. Совет власть нунылан эн сай суртым пуа; Ышкэ ойыштым, сай пашаитым чыла вэрэ шаркален кэртышт манын, кнага пэчэтылмэ вэржымат, машинамаат йорло кидыш пуа; адак чыла йынлан тувэмаш пураш чыла вэрэ вэрым, эркым пуа.

6. Чыла шэмэр калык тўр улыт мо вара?

Чыла тўр улыт, Совет власть пашазэ ўдырамашланат, кресаньык ўдырамашланат пўрйын сэмйнак чыла, правам пуа. Совет власть годым ўдырамашат пашам виктарэн шогымашкэ пурэн кэртэш. Тугак калык дэнэ калык коклаштат, ўнчанымэ (вэра) коклаштат Совет власть ойркалмаш укэ, чыла калык ик ганьэ.

7. Кузэ вара ышталдэш Совет власть?

Совет паша виктарэн шогьмаштэ пашазэ калык Ышкэ паша виктараш голша. Советыштэ кресаньык, пашазэ Ышкэ шинча. Нунын пашаштым тун совет вале чумыртэн шога.

8. Советыш кэ пурэн, кэ пуртэн кэртэш?

Советыш чыла йын пурэн кэрлэш. Йын паша умбач илышэ йын гйна пурэнат, вэсымат пуртэн ок карт.

9. Совет властым ыштымэ шотшо моганьэ?

Совет власть улыч Ышталдэш. Сельсовет волостной с'ездым Ышта. волостной с'ездшэ Волостной Исполнительный Комитетым, тужач уездный с'ездым (уездный Исполкомым). уезды гыч Губернский с'ездым (Губисполкомым, варажэ Всероссийский с'ездым. Тидэ ижэ вара эн тун виктарэн шогышо власть лийэш.

10. С'езд гыч с'ездыш шумэш кэ пашам виктарэн шога?

Всероссийский с'езд Советов сайлэн кодымо, Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет (В. Ц. И. К.) дэнэ, Совет Народных Комиссаров (Совнарком) виктарэн шогат.

11. Советын члэнжэ шамычын пашажэ могойэ?

Советын члэнжэ кузэ Ыштышашым гына ончыктэн, шудэн ок шынчэ. а Ышкат пашам виктара Ышта. В. Ц. И. К. члэнышт турло отделештэ, Наодный Комиссарпатыштэ пашам Ыштат. Калык паша гыч ниузат ойрлэн отыт карт. Адак сайлэн колдышо шамыч тудым монгошат ужын налын кэртыл.

12. Вэрласэ (губэрнасэ, уездысэ, волостысо, йалысэ) советын пашажэ моганьэ?

Вэрласэ Совет тун совет ончыктымо почэш Ышкэ вэрйштыжэ чыла кыйын, лэжын шогышо пашам Ышта. Иктаж пашам Ышташ кунчалгылым Ышкэ отдел полиымо дэнэ Ыштэн шукта. Вэрласэ чыла отдележат Ышкэ Исполкомжын мутым, адак тугайак тудо дэч кутурак отдележат колыштэш.

13. Советский властым кузэ, мо турлын ыштымэ нэргэн кушто ончыктымо?

Совет властым кузэ, мо турлын Ыштышашыжым Российский Социалистический Федеративный Советский Республика (Р.С.Ф.С.Р.) тун законшыжэ (Конституцаш) возымо, раш ончыктымо.

14. Советский власть тыгыдэ калыкым кузэ онча?

Тудо кэрэк могай калыкымат калыккланак тӧр шотла. Кэрэк могай калык, ышкэ кузэ шона тугэ илӱжэ, маньын ойрэн ышкэланжэ посна Государствам ышташ эркым пуа. Р. С. Ф. С. Р. манмӱжат—тӱрлӧ-тӱрлӧ тыгыдэ калык республика ик кангаш дэнэ, иктылш ушнэн илӱшэ республика манмэ лийӱш. Адак кажнэ калык вашкэ ончык кайжэ маньын школымат, Советымат, ышкэ ылӱмӱжэ дэнэ тунэмашат эркым пуа.

15. Советский власть вэс кугужаныш шамыч дэнжэ кузэ кэлшэн ила?

Советский власть лийӱн шумӱкшак, вэс кугужаныш шамыч дэнэ кэлшэн илаш мирым ышташ толашаш тӱнгальэ. Мир ыштӱшашлан лийӱн нимоланат ыш чакнэ, нимомат ыш чаманэ (Брестский мир). Советский власть вэс калыкын мӱландымат шушын налаш толашымаш укэ, ышкэ ганьэ совет илӱшымат вэс кугужанышлан ӧкым ыштӱктам ок толашэ.

16. Тугэ гын, Совет власть молан армиам вара куча?

Пойан шамыч Россияштэ моло вараат альэ пӱтӧн огыл. Садлан пашазэ дэнэ крӱсаньык ӱмбак Россиясэ дэнэ вэс кугужанысэ контр-революционер толмо дэч аралаш куча. Адак моло кугужанысэ йорло-шамыч пойан ваштарэш шогалмӱшт годым полшаш куча.

17. Совет Россиан армиаштэ салтак пашам чыла йын эртарат мо?

Укэ. Мемнан армия—йорло пашазэ дэнэ крӱсаньыкын йошкар армияжэ. Йошкар армияш ышкэ илӱшӱжым аралаш пашазэ калыкым вэлэ налыт. А пойан шамычлан шӱнгӱлнэ (тылов. ополч.) пашам ыштӱктат.

18. Йошкар армиаштэ властьшэ кӧн кидыштэ, адак командиржэ кӧ?

Туштат власть пашазэ дэнэ крӱсаньык кидыштак. Тошто шинчымэ офицерым шуко вэрэ командирлан шогалдӱнӱт гынат тудын пашажым пашазэ, крӱсаньык кокла гыч шогалшэ комиссар онча.

19. Йошкар армиан вийжэ кушто?

Йошкар армия пойан шамычын армия сэмьн Ыштымэ огыл, Йошкар армияштэ тошто сэмьн салтак-шамыч лүдмыштэ дэн огыл, Ышкэ кумылжо дэн Ышта. Тудо Йошкар армиан могай пашажым чыла шинча, тудо Ышкэ пашазын ылышыжым тбрлаташ полша. Садлан Йошкар армиан вийжэ лүдмыжо дэнэ Ыштымаштэ огыл, Ышкэ шинчэн, Ыглэн Ыштымаштыжэ.

20. Мо тугай всеобуч?

Всеобуч—чыла Ыынтым иктэ коддэ салтак пашалан туньктымэ лийэш. Чыла пашазэ калык Ышкэ пашажэ дэч ойрлыдэ салдак пашалан тунэмман. Нуно кэрэк кунам гынат, күлэш годым Ышкэныштым, Ышкэ олаштым, Ышкэ волостыштым, Ышкэ йалыштым аралэн кэргышт.

21. Мо тугай Чрезвычайный Комиссия, тудлан мом ынтыман?

Контр-революция дэнэ, паша пужгалшэ дэнэ, шпион (шып йып) дэнэ кучедалшэ Чрезвычайный Комиссия, пойан шамычын тошто ылышым савырап төчөн ылымыштым, шып пашаштым шимлэн коштэш. Ч. К.—Совэт властын революциян, эн чын аралэн погышыжо. Садлан тудэ Ч. К. пэш сай полшаш күлэш.

22. Советский власть годым могай суд лийэш?

Совэт власть годым ик түрлө калык суд дэнэ Революционый трибунал лийэш. Калык (Народный) судыш вуй шиймэ нура гын, тудым тужакак ончат, адак шуко шуйэнат огыт шого, пашам вашкэ ончат. Народный судыш (судиялан) пашазэ дэнэ кресанькымак пуртат. Контр-революционерым вашкэ, чаманьдэ судитлаш Революционый Трибуналым Ыштат. Тушко йынтым сайлэн (выб-райэн) огыт шогалдэ, власть Ышкэ шогалда.

23. Йорло калыкын судшо кузэ судитла адак тудын наказаниажэ могоаньэ?

Илыш эрэ ончык вайа, кагазэш ончыктымэ суд закон ылышым поктэнат ок шу, ылыш вашталдмэ сэмьн судшат вэс түрлө лийман. Садлан судыштат кагаз умбалсэ закон шот дэнэ огыл, кузэ кэлшымэ шот дэнэ, кузэ чон каласымэ сэмьн судитаат. Адак судшат тошто ганьак пэнтгьдэ огыл, чурман пэтырмэ оямет пашашкыда монь веле колдат.

5 шэ лудмаш-кутырмаш. Советский ылыш кыл.

Күлэш үзүрүм (тавар) ыштымэ нэрэн (Совет Народного Хозяйства)—рүдүшт: гавки, иштүрү, тэрлүм ыштыма-штэ ушүт, адал ышкыт вуллатымэ нэрэн. Профессиональ-ный Союз ушүтүм) пашажэ, паша ыштышэ армия. Пашаш пыжыктымэ (милитаризация). Окса кокла моло ку ыжышүш дэнэ торгаймэ нэрэн. Пашам талалыым аралмэ, пашалан йөрүмө-шамычлан польш түмэ нэрэн.

1. Совет власть капиталистын фабрикшэ, заводшо шамы- чым Октябрьский революция дэч вара кузэ ыштэн?

Тудо чыла кугу фабрикий капиталист шамыч дэч шүпшүн валында, пашазэ шамычлан п йлэн нуэн ойыл, а чыллалан лийжэ манш Государство кыдыш нуэн.

2. Империалистический дэнэ Керенский сар дэч вара Го- сударстваш мо кодын, мо лийын?

Хозяйство чылт йөрүмашын пужлэн пйтэн. Кугу фабрик, завод шамыч үзгүрүм вала йамдылэн шогэн, пашазэ пйтэн, чойын корвал чылт пудыргыл пйтэн, эн күлэш үзгүрүм: пу, кочкыш, моло түрлө чылт пйтэн кодын.

3. Тидэ пытымым төрлаташ кузэ лийэш?

Эн пөрвөй чылажымат төрлаташ тнгалмэ дэч ончйч нефть-шү, киндэ күлэш йлэ. Тидым йонкар армива сэгэн налын. Киндэ чыла күлэш үзгүрүм гйна шукырак ышташ йамдылаш чот пиж-ман, пашажымат ек шот (едвөй план) дэнэ төр колдаш күлэш.

4. Хозяйствам молан адал могай ик шот (план) дэнэ кол- дыман, ышыман?

Хозяйствам ик шот (план) дэнэ. арам паш ййи (вий), мо күлэш үзгүрүм йжнэ пйта манш ыштат. Садлан мо улйжым пөр-вөйшотлэн учельш налыт. Мо сокүрла ойына ыштэ. Ленин: „социализм—тудо учет“ манш каласэн. Чыла промышленность паша ик рүдө (түн вэр гыч виктаралт шогыман, моло түрлө-түрлө промышленный пашан ййжыглажэ (отдельн. области хозяйства) чыла пашам түн рүдө вэр ончйктымэ, шүдүмө почэш ыштэн, виктарэн шога.

5. Промышленность паша ончымаштэ, кӧ вуйлатэв (пашам виктарэн) шога?

Промышленность пашам В. Ц. И К-ын Профессиональный Союз гыч сайлэн шогалдымэ шамыч, Висный Совет Народного Хозяйства (В. С. Н. Х.) виктарэн шога.

Тӱрлӧ-тӱрлӧ ўзгарым йамдылшэ: фабрик, завод, шӱ лукмо вэр, тулэч молат ышкэ Центральный (Главный) Управления шӱдымӱжэ дэнэ ыштат (шӱ лукмо вэр шамыч Главуголь шӱдымӱб почэш, кӱртӱвӧ ыштышэ шамыч адак ышкэ главный управления шӱдымӱжэ дэнэ ышта? А Главный Управления шамыч В. С. Н. Х. шӱдымӱжым колыштыт.

6. Вэрлаштэ улшо тӱрлӧ ўзгарым йамдылшэ вэр шамычын (фабрик да монь) управленияжэ могошь?

Кажнэ заводышто заводское управление пашам виктарэн шога. Тудо управленияш Профессиональный Союз гыч сайлэн шогалдымэ пашазэ мастер—инженер пурат. Заводо-управления пашам вэрйсэ Совет дэнэ ик ой дэнэ ышкэ центральное управления шӱдымӱжэ сэмьн пашам ышта.

7. Завод, альэ фабрика вэрыч кэ отвечай?

Заводышто, фабрикаштэ пашам вашкэ колдышашлан лийын тудым ик йынг кидыш ўшанэн пуат. Шуко йынг (коллегия) кидыш пуэт гын, тӱрлӧ пашам тӱрлӱмӧ годым заседаниалан да мойын жап шуко эрта. Адак тӱрлӧ ўзгар пужгалалдэш гынат, ик йынгым сайрак кучаш лийэш.

8. Профессиональный Союзын Хозяйство тӱрлымаштэ могой нашажэ уло?

Профессиональный Союз пойан власть дэнэ кучэдалаш ышталдын, а кызыт тудо йорло власть дэнэ ик сэмьн пашам ышта. Совет власть ышкэ шонымӱжым Профессиональный Союз полшымӱ дэнэ ышта. Профессиональный Союзын эн кӱлэш папашэ—чыла пашазэ калыкым ыгыш ушэн, промышленностьым тӱрлатэн тӱрлӧ вӱлэш ўзгарым шукэмдаш шоньмо.

9. Паша ыштымэ коклаштэ могой шот (порядок) лийман?

Ваш-ваш кэлшэн полшэн ыштымад. Йолдаш кэч кэжат пашажым сайрак, ситарэн ыштыман. Кэч куштат шотым ситарэн па-

шам Ыштман, эн сай пашачэ, Ынлэ, шотан шамйч молым Ышкэштгэ могай пашашт каймым тужвак тойдэ лукман. Чылажат пашам Ыштэн шукташак төчымэн.

**10. Мо тугай пашалан пыжыктымэ шот?
(Милитаризация труда).**

Сар жап годым күлэшым пашаш шагалдымэ сэмьин, тьштат мастар, молымат шотлан толшо пашаш шогалдат. Күлэшыжэ улогын, вашталдэн шогат.

**11. Кузэ мэ буржуйлан полшышо калыкым мастарым
пашаш шогалдэна?**

Кызыт кэч могай күлэш пашаштат нижевер, агроном, моло кугун тунэмшэ дэч посна пашам Ышташ ок лий. Нуным мэ тарлэн пашам Ыштыктэна. Ик жаллан шукыжо нуньин кокла гыч Совет власть вьштарэш шогышт, кызыт нунат пашам сайынак Ыштат.

12. Мо тугай пашазэ армия (салдак тьшка)?

Йошкар армия сар пьштэн гьнат, мьнгышкышт огьт колдат. Тьгай саманьштэ армиям шалаташ ок йорь: адакат тушманым шоньшо вуйыштым ньлдөн сарым тьналыт. Садлан салдак-шамыч пу, чойын корным, мьландэ пашам Ыштат гьнат, сарланат йамдак шогат.

13. Мо тугай коммунистын паша ыштымышт (суботники)?

Субботник шуматкэчэн ыштымэ паша. Эн пьрвьй Московек-Казанск. чьгьин корийштэ тьналалдын. Кызыт чьла вэрэ субботник ул лийэш, рушарынан лиэшкьин воскресник маньт. Субботник пашаш кэч кэат уло коммунист-шамыч погьнат, адак тьгьылайат пьрля пашам Ыштат.

**14. Совет власть тыгыдэ (фабрик, заводлам) мьнгыштэ
пашам ыштышэ шамычым кузэ онча?**

Совет власть тьгай пашачьин Ыштымэ арвэржым, ўзгаржым налын огьл. Полшым гьна пуэн шогэн, артэль почьлдмьм вьктарэн шогэн. Тугэ вэлэ пьктыш ушнэн тьгьидэ паша гьч кугу пашаш дькташ лиман.

**15. Кузэ, молан Совет власть моло кугыжаныш дэнэ
торгаймым вьктарнэжэ?**

Вэс кугыжаньш сату дэч посна нимогай кугыжаньш, мэмнан Россият тьрлэн ок кэт. Садлан мьланна осал конгр-револю-

циам пйтарэн, сэгэн, тугэ вэлэ торгайашат лийман. Моло вэрэ мэмнан сэмйнак пашазэ вуйлатйишэ лийэш гын, мэ нуно дэнэ вашкэ кэлшэн вашкэ полшаш лияжын кэтиша йльэ. Чыла вэрэат пашам ик ойдэнэ колдэна.

16. Мо тугай банк кузэ Советск. власть тудым кучынэжэ?

Банк—пойанйиш пойанлык шотлымо вэрйшт. Садлан Советская власть Октябрский революция дэч вара тувамак банкым налын, ик шотйиш *Народный Банк* маным йштэн Тушто кызыт чыла республика роскот шотлалдэш.

17. Окса шот могай, кунар Советский республикашгэ оксажэ уло?

Советский власть окса дэч посна лиййиш ок кэт гынат, шуко вэрэ окса оймэш к'лэшман ўзгар дэнак пуэн шогаш т'ча. 10 ужашыштэ 9 жэ сург хозяйство пашалап кайа, моыжо салдак кучаш кайа. Тугэ пашажат ончык кавэн кэтэш.

18. Мо тугай паша аралмэ, кузэ Совет власть тудым шукта?

Пашазэ мот коч йжнэ йндыралд манйиш аралмэ йшталдйиш. Чолак, сусйр лийшэ шамычлан полйишым пуаш йшталдйиш. Адак нэлэ нашам шуко огыт йштыктэ, Рвэзэ д'ыр шамычлан фабрик заводлашгэ пашам огыт йштыктэ. Чыла вэрэат пашазэ калыклан ил'иш сайрак лийжэ ман законым луктын улыт. Тудым „*Кодекс законов о труде*“ манйт.

19. Кузэ Совет власть калыкын тазалыкым онча?

Чыла аптэк, больница моло чэр ачалмэ вэрэат республика к'ргйшгэ калыкын лийэ. Чыла доктор-шамыч калык т'рлаташ налалдйиш улыт. Т'рл'о чэр, халэр, тиф дэч аралат.

20. Мо тугай сусырлан польиш пумо: Социальное обеспечение?

Тудэ полйишым Совет власть луктын: пашадымэ, йштэн кэтыммылан, сусйрлан, сарэш укэ лийшйишлан т'рл'о полйиш пумо шот. Тугай шамыч карточкам кочмо ўзгарлан налыт, т. м.

6-шо лудмаш-куть:рмаш. Совет илыш кыл.

Советский властын мыландэ пашам виктармыжэ. Совет властын кресаньык днэ кнбн илымыжэ. Тудын кресаньык-лан мыландэ коклаштэ кэлыштарэн ыштымыжэ. Кочкыш шот паша.

1. Кугужа годым мыландэ кэн кидыштэ улмаш, кузэ кресаньык илэн?

Кресаньык кидыштэ мыландэ кум ужашыштэ ик ужашыжэ вэлэ лийн. Моло мыландыжэ казнаштэ, кугужан, тудын йэшмыжэ, чэркэ, монастырь. помэщик, псйан казак кидыштэ улмаш. Россиян эн покшэл (көргө) губэрналаштэ ик пöртлан 2—3 десатина вэлэ логалын. Йорло кресаньыкшэ помэщык, пойанрак кресаньык кид йымалнэ пызьрнэн илэйт.

2. Октябрьский революция кресаньык-лан мом пуэн?

Властын пойан кид гыч налын, пашазэ дэнэ кресаньык Совет кидыш пумэкэ, чйла мыландым помэщык дэч, чэркэ дэч, монастырь дэч шупшын налын кресаньык-лан пуалдын.

3. Совет власть кресаньык-лан мыландым кузэ пуэн?

Чйла мыландэ чйла калыкын лийэш манмэ закон почэш „мыландэ мйын“ манмэ шот ийгэн. Чйла мыландэ Россияштэ улшо чйла калыкын лийн. Кэ мыландэ пашам йыным тарлыдэ ышташ шонэн гын, тудлан мынбар йштэн кэртмыжэ чоло пуалдын. Мыландым чон шот дэнэ, йштэн кэртмыжэ дэч утыжымак огыл, мынбар кэртмыжэ чоло пуэвйт.

4. Кресаньык-шамыч помэщык мыландэ дэнэ мом ыштэ-ныт, ыштымышт дэнэ мо лийын?

Кресаньык-шамыч тунамак налмэкышт посна-посна пайлэ-ныт: пайлэныт мыландым огыл, вольыкымат, суртшынат, мыландэ паша йштэмэ ўзгаржымат. Пайлымышт годым вольыкшат, ўзгар-жат, моложат чйлажлан сптэн огыл да, йорлыжо нимо дэч посна кодмэкышт, мыландэ пашантым йштэн шуктэн огыт ул да, пайэш вочшо мыландыжымат пойанлан пуэныт.

5. Мыландэ пашам пырлыа (мумала) ыштымэ мо лийэш?

Йорло-шамычлан йшканышт логалмэ мыландым курал, удэн кэртшашлан лийн, пунылан мыландэ пашам пырлыа (мумала)

Ыштап күлөш. Пырля ыштымэ годым мйландат ага дэнэ оқ шэлалт. пырля лийэш, имньат, мйландэ паша ыштымэ ўзгарат пырляшгэ лийэш.

6. Молан крэсаньыклан мйландэ пашам пырля ыштымэ сайрак?

Пырля ыштымэ годым кум пасу олмөщ шуко пасум ыштап лийэш. Шуко пасу дэнэ киндым вашгалдыл ўдямэ годым киндыжат сайрак почэш. Салтаклан кайшын мйландыжат ўдалтдэ ок код, пырля ышталдэш. Адак крэсаньыкшат пашам пырля ыштап тувэмөш.

7. Мо тугай сельско-хозяйственный артель?

Крэсаньык-шамыч пырля мйландэ паша ыштымйшт годым тидэ мыйын, тудо тыйын, манмыштым чарнэн, вольыкшыгэ, ўзгаржыгэ иктыш ушат гын, вара тудо сельско-хозяйственный артель лийэш. Артель тунам импэ дэнэ кылда кырма лу машина олмөщ ик кугу сай машинам налын кэртят. Тугэ ыштымэкэ, папажат вашкэрак кайа, ышкаланьыцтат куштылго лийэш.

8. Сельско-хозяйственный коммуна дэнэ артельын могай ойыртышыжэ уло?

Коммунашгэ пашам пырля ыштымйжэ вэлэ огыл, тушто имныжыжат, ўзгаржат, вольыкшат, киндыжат, суртшат, кочкаш шолдымйжат, иктышгэ ончымыжыжат пырля, иктышгэ лийэш.

9. Коммуна могай пайдажэ уло?

Коммуна дэнэ илымэ годым тўрлө-тўрлө машинам, сайрак вольыкым кучаш лийэш. Мйландэ пашамат агроном ончыктымэ почэш ыштымман, кажнэ пашазэ йыг мом ыштэн мшта, тудым ышта. Адак пөртымат чылалан ситышым ыштап лийэш, кочкаш шолдымо вэрат иктэ вэлэ лийэш. Тугэ ыштымэк пашажат вашкэрак ышталдэш, илыш куштылэмөш.

10. Мо тугай советский хозяйство?

Советское хозяйство—тудо кугу мйландэ паша хозяйство. Тудым Совет власть, помөшык дөч котшо мйландым, ыныкэ ышта. Советский хозяйствашгэ мйландэ пашам сай колдымо. Крэсаньык-лан тудо кугу хозяйства дэнэ мйландэ пашан пайдажым ончык-тат, крэсаньыклан полшат, мйландэ пашалан туньктымэ школым, тўрло машина ачалмэ мастерскойым почыт.

11. Мо тугай оласэ мыландэ паша ыштымэ хозяйство?

Ола воктэнысэ, олан лүмэш вочшо и лантым оласэ земельный совет куча. Тужак пакчам ышта, тўрло-тўрло пакча йэмыжым пшндат. Мо чыла шочмо йэмыжым оласэ пашазэ калык-лан пуат.

12. Мыландэ паша коклаштэ Совет власть адак тулэч молым мом ышта?

Тудо адак йара кийэн юдшо мыландэш йшкэ гычшэ ўда, удаш йбрдймо мыландым сайэмда (нуным кошта, йўр укэ годлан машина дэнэ мыландым нбртэн киндым шочыкташ машинам йамдыла), мыландэ паша ыштымэ ўзгарым шукэмдаш, тоштыжым ачалаш толаша. Адак мыландэ пашам ончык колдышашлан лийын тўрло тунэмшэ шамычым (агрономым да монь) мобилизовайат. Киндэ шочдымо вэр гыч киндэ шочмаш вэрыш куснашат эрыкым пуа.

13. Тыгыдэ крэсаньык хозяйства шамычлан Совет власть кузэ полша?

Тудо крэсаньыкчан тўрло-тўрло сай урлыкым пуа. Сай вольык шарымэ (случные пункты) вэрым ышта. Йара агрономым, вольык чэр палышэ, ачалшэ йын шамычым пуа. Мыландэ паша ышташ тўрло машинам колда, мыландэ паша ыштымэ ўзгарым ачалаш мастерскойым почэш.

14. Крэсаньык дэнэ пашазэ иктэ вэсэ дэч посна илэн кэртыг, альэ укэ?

Укэ. Пашазэ шамыччан тўрло ўзгарым ышташышт крэсаньык ыштымэ киндэ кўлэш, крэсаньык калыкчан пашазэ ыштымэ тўрло машина, кўртвбб, чиймэ ўзгар кўлэш. Ваш-ваш полшыдэ иктыжат илэн ок кэрт, полшымо дэнэ вэлэ вашкэ укэм сэнгаш лийэш.

15. Крэсаньык шамыч Совет властьюлан чыланат ик сэмын кбнбн илат мо?

Укэ. Йужыжо йын ўмбач илаш шовэн, тарлэн пашам ыштыкта, уто киндыжымат кугужанышлан пуаш ок шоно, аракам ыштэн йўэш, адак оксалан лийын шэргэ ак дэнэ ужала. Нуно— пашазылан шужымашым кондышо, орландаршэ кулак улыт. Адак нуно Совет власть ваштарэш тарванаш туныктэн коштыт, Советыш

пурат да, Совет власть лум дэнэ йорло шамычым сбижайат. Ышкэ, тарзы дэч посна, мыландэ пашам Ыштышыжэ уто киндымат кугужанышкэ пуат, нуно ик марда кресаныйк улыт. Тугай кресаныйк Совет власть вэке улыт, йужыжо адак кулак койпым ужын, нунын вэке лупшалтшат уло. Ышкэ вий шутымышт дэнэ (имнэ, ўзгар укэ дэнэ) мыландэ пашам Ыштэн кэртймэ йорло кресаныйк улыт. Нуно Совет властьюлан чын шогат.

16. Кулакым, ик марда илышэ, йорло кресаныйкым Совет власть кузэ онча?

Йолд. Ленин: „Кулакым толо, ик марда илышэ кресаныйкым ит обижайжэ, йорло кресаныйклан пу“, манйн каласэн. Тидэ, кулак уто киндыжым тояа гын, торгайэн ила гын, Совет власть туддэч бкм шупшын валэш, адак Совет ваштарэш тарвана гыи, чаманьдэ тудым пйтара; ик тюр илышэ кресаныйклан Совет власть, кб дэнэ (совет дэнэ альэ кулак дэнэ) илаш лиймыжым овчыктэн пуэн, кэлшэн ила. А йорло кресаныйклан Совет власть моло дэнэ торае киндымат, ўзгарымат, тулэч молымат пуэн шукташ толаша. Совет тудым ик ойаным Ыштынэжэ. Чыла паша Ыштынэ кресаныйк Совет паша виктармаш пурэн кэргыт, кулак вэлэ пурэн ок кэрт. Ойлаш: В. Ц. И. К. председательжэ йолд. Калинин кресаныйк гычае.

17. Киндэ монополия манмэ мо лийэш?

Тудо тугай шот, уто киндым назарыш луктын купэчлан, торговойлан огыт ужалэ, а оксала альэ ўзгарла кугужаныш кидыш пуат. Совет власть, иетыжэ кочкын овармым, вэсыжэ кочдэ пуалмым ок Ыштэ. Чылалан кўлэш кочкыш ўзгарым ик йынг кучылтман огыл, а государство Ышкэ куча, тудо армиямат, пашазымат, больницамат Ышкэ пукша.

18. Киндэ монополия кузэ ышталдэш?

Народный Комиссарват (Наркомпрод) государствалан мынбар кўлэш киндылан, шыллан, т. м. кажнэ губэрниалан мынбар погаш кўлэшым Ыштэн, разверсткам Ышта *). Губэрнаштэ адак разверсткам уэздла, влостыла, йалла йыда Ыштат. Разверсткам йаллаштэ норт шот дэнэ, чон шот дэнэ огыт Ыштэ, а кэн мынбар уто киндэ улмо дэнэ. Мынбар йэшлан, вольыклан, удаш. Кўлэшыжым оза дэпжак кодалдэш. Тыгэ Ыштымэ годым ик марда кресаныйклан шукак тўлаш ок вэрэшт, йорло кресаныйк эн шагал тўла, ок ситэ гын, альэ Ышканжэ пуат. А эн шукыжо кулаклан тўлаш вэрэштэш.

*) 10-й Партийный Съезд разверсткам пытарэн налогом ыштэн.

19. Мо тугай пэнггидэ ак?

Эн күлэш кочкыш ўзгарлан (ложашлан, киндылан, шўрашлан, т. м. пырчйлан, шылан, ўлан) Совет власть пэнггидэ акым Ыштэн, тулэч шэр гын иктат ужалэн ок кэрт. Пэнггидэ ак ок лий Ыльэ гын, кэрэк моланаг ак пэнч чэт шэргэ лийэш Ыльэ, спекулянт дэч моло иктат налын ок кэрт Ыльэ. Ольаш кызыт пазарым налына: ик крэнгга киндэ налашат ала мёнъар тўжэм дэнэ күлэш. Кресаиык тугэ гынат, киндылан акым кўзыктэн ышканжэ куштылгым ок Ыштэ, ола гыч толшо таварлан вэлэ акым кўзыкта, пашадарат шэргэштэш.

20. Йалысэ шамычлан олалаштэ ыштымэ ўзгар кузэ пуалдэш?

Совет власть тўрло фабрикыштэ Ыштымэ ўзгарым йаллаш пэнггидэ ак дэнэ колдаш тўча. Адак йалыш фабричный таварым, киндэ разверсткам пуэн ситарэн гын, вэлэ пуаг, колдымо таваржымат кэ мёнъар пумо дэнэ огыл. чон шот дэнэ кажнэ йанглан тўр пуат. Лачак, ольаш гын, кызыт йаллаш тавар пэнш шагал колдалдэш, таваржымат альэ пэнш шагал ышгат, фабрик, завод пужлэн пйтэныт, ачалаш вэлэ альэ тўгалыт. Вэс кугужаныш гычат кондаш тўгалыш вэлэ альэ.

21. Тыгыдын, изин торгаймым Совет власть кузэ онча?

Кугун торгайшэ-шамычым Совет власть пйтэрэн, кугу оза-шамыч нунён чыла уло таварыштым (запасыжым) чйла Ышкэ кидышкыжэ налын. Тыгыдын торгайшэ шамычым, чйлажым Ышкэжэ альэ Ыштэн ок шукто да, ок чэрэ. Государства кэлан мо күлэшжым Ышкэ пуэн шукташ тўналэш гын, тыгыдын торгаймэ Ышкак пйта.

22. Совет россиаштэ күлэш ўзгарым кэ пуэдэн шога?

Чыла кочкыш, моло ўзгарымат кооператив шалатэн шога. Ожнйжо тудо оласэ, йалысэ тыгидэ пойанлан вэлэ полшэн шогэн. Кызыт Ындэ тудо чйла йанглан полша. Тудын пашажымат калык Ышкэ шымлэн шога. Кажнэ йынг кооперативышгэ членлан шога, тўрло ўзгар налшыжат ик шалатэн шогышо распределительш возалдэш.

23. Кочкыш ўзгар кузэ пуалдэш?

Кызыт кэрэк можат шаланыл логгымалт пйтымэ дэнэ кочкыш ўзгар пэнш шагал, садлан пуэдашыжат шагал пуат. Тудыжа -

маг адак кум түрлүн пуат: паша ыштыдымйлан эн шагал, паша ыштышылан шорейрак, а нэлэ паша ышгышылан эшэ шукйрак. Совет властиын адак: „кэ пашам ок йшгэ, йжнэ коч“, манмэ шомакшат уло. Эн к’лэш ўзгар ышгышэ пашазэ шамыч адак моло дэнэ төр налмэ ўмбач, адак йешартыш пайым налыт.

24. Коммунизм илыш годым түрло ўзгар кузэ пуалдэш?

Пөрвөйракшэ коммунизм годымат кйзыт Совет пумо сэмйнак кэ пашам кузэ ыштымэ шот дэнэ пуат. А варажэ чыла ўзгарат утымэш лийэш гйн, кэлан мйньар кўләш тунар налыт. Чйла шуко лиймэкэ кўләш дэч угыжым икгат ок нал, утыжым киййиктэн пайдажэ укэ, кўләш гйн, адак налын кэртэш.

7-шэ лудмаш-кутырмаш. Совет илыш кыл.

Калыкым йумылан ўнъанымаш гыч утарымаш вэрыч тыршымэ: ўнъанымаш дэнэ коммунизм, чэркэ дэнэ кунушаныш, түрло калыкын ваш-ваш йбратыдымаш вэрыч тыршымэ, калык туныктымэ.

1. Мо тугай ўнъанымэ (религия)?

Калыкын ўнъанымэжэ—ала молан, йшкэжэ дэч ала мо кугулан, ала мо сайлан, ала мо пэш пуrolан, ала мо койдймэ йумйлан ўнъанымэжэ. Ўнъанымаш түрлө-түрлө уло. Йужыжо ик „ала мо“ йумылан, йужыжо шуко йумйлан, йужыжо йшкэжэ ганьэ илышэ тошто йыглан, а йужыжо ц’ртйсейшго (т’нъашгэ), мо уло, койшылан (ш’дйрлан, кэчйлан, к’дйрчйлан да монь) ўнъанэн кумалыт. Тыгэ ўнъанэн кумалмышт түрлө-т’рлө вэралаа: христианский, иудейский, магометанский, буддизм, язйческый адак шуко т. м. ойрлалдыт. Чйла вэражэ т’нъа ўмбалнэ тўжэм дэнэ уло, кажнэ йшкэ ўнъанымэ вэражым сайлан шотла.

2. Т’нъа ўмбалнэ ўнъаным шотшо могошьэ?

Карл Маркс: „ўнъанымаш, калыккан, опиум лекарства ганьэ“, маншн каласэн. Ўнъанымаш (вэра) түрлө мйландйшгэ, түрлө жапыштэ п йан шамычын властишылан, калыкым пкзырэн илаш полшэн.

3. Молан вэра дэнэ коммунизм огыт кэлшэ?

Коммунизм калык илышым палэн, тунэмма гйч дэктын. Наукаштэ ўнъанымэ „ала мойын“ нимогай вийжат палыжат укэ.

Коммунизм наукалан вэлэ ўнбана, а кэрэк могай наукаг „ала мо“ йумьм укэш луктэш.

4. Ўнбаным пашам коммунист шамьч кузэ ончат?

Коммунист-шамьч вера пашам нимоланат огьт шотло да, тўрлө вера дэнэ ўнбанэн ильшымат, тўр коч (моткоч) шонэн ала молан ўшаньшылан шотлат. Садлан Совет Россияште кэ кузэ ўнбана, тугэ (унбана ма, укэ ма) илаш эркым пуэн. Тугэ гьнат, коммунист шамьч, пьчкэмыш калыкым туньктэн вэра паша дэнэ кучедалэш. Ўнбанаш святой кап дэнэ онталэн туньктымьшгым палдараш (ончыкташ) святой калым (мощи) почьн ончыктат. Чьла йьг тўнбан (пўртэ) вийым, калык ильшым палэн, йнлэн шук-тымэкэ, ала молан ўнбанымэ, Ышкак пьта маньн, коммунист-шамьч альэ кьзыт ўнбанышэ шамьчым сырыкташ, мьскьлашат огьт шўдө.

5. Мо тугай чэркэ?

Православный христианский вэралан ўшанаш туньктымэ кьагаштэ: чэркэ ик вэра дэнэ ильшэ, ўнбанышэ калык лийэш, маньн калэсьмэ. А коммунист шовымаштэ: ч ркэ— ик доход дэнэ, пьчкэмыш калык ўмбач онталэн ильшэ поп, монах тўпка лийэш.

6. Кугужан власть годым чэркэ дэнэ кугужаныш кузэ ваш-ваш полшэныт?

Кугужа годым православный чэркэ, кугужа полшымо дэнэ шогэн. Чэркьштэ шогьшо (поп, дякон, т. м.) шамьч кугужаньш дэч кугу жалованьам, шуко мьландым налын. Садлан чэркьжат кугужаньшлан шуко полшэн. Кугужа вэрьч, шочщьшт, родьшт вэрьч йумьлан кумалышт, калыкым йумо дэнэ лўдыктэн кугужан властьым (шўдымьм) колышташ туньктэпьт. Имперналистический сар годым салтакым онталэн сугыным пуэн (благословит-лэн) сар Ышташ колдэн.

7. Советский власть кузэ, адак молан чэркым кугужаныш дэч ойрэн?

Совет власть калыкым онталаш ок шоно, Совет кугужаньш чэркэ полшымо дэч псеваг влэн кэртэш. Адак калык оксам арам пь тармьжат ок шу. Садлан чэркэ дэч мьландымат, чэркэш мэн-чайэн, азам тьвэш пуртэн, колшым улдэн илмэ шотшымат шуп-щьн налын. Удёр налмьм кайымь, шочшымь, колшымь шотлэн

возымым Советаш возымым вэлэ закон дэнэ йшттымйлан шотла. Школйшго тунйктымаштат ѓнъанаш тунйктымым чарэн.

8. Чэркым кугужаныш дэч ойрымо дэнэ вара тудо уньанышэ дэнэ поным пытараш толашымэ лийэш мо?

Укэ, чэркым, уньанйшым пйтараш иктат ок толашэ. Поп тукым дэнэ уньанйшэ шамыч чэркым кучэн, кэрэк кузэ ѓнъанэн илышт. Уньанйшйжэ чэркешат мэнчайалдын кэртэш, но Советаш возалтмйжэ вэлэ законнййлан шотлалдэш. Адак кажнэ ийн йшкэ икшйвйжым йумын законланат, школйшго огыл, йшкэ умбачшэ тјлэн тунйктэн кэрт ш.

9. Мо тугай тјрлө калыкын ваш ваш кэлшыдымышт, кужэч тудо лэктын?

Тјрлө калыкын ваш-ваш кэлшйдымыш ожнйсо илйш гйч кодйн. Ожно калык тукым дэнэ тукым кредал илэнйт. Чыла тувьасэ йорло ик ойан лийын йнйшт кэрт манын, ваш-ваш сйрэн илэн вийан йнйшт лий манын, нуным пойан шамыч ваш ваш йбратэн илымэ олмэш, ваш йрлэн влаш тунйктат. Садлан ожно кугужа йорло шамычын тудлан сйрмйштым мондйктараш, йшкэ умбачшэ ойраш шонэн, еврейым, польакым, армяным, суасым, т. м. пытараш тунйктэн, ваш-ваш сйрыктэн.

10. Совет властьюн туныктымо паша көклаштэ ыштап шонымыжо могой?

Совет власть чйла ййгым йара иктэ котдэ тунйкташ шона. Тунэмме вэлэ калыкым йумйлан (күләш огыллан) уньанэн онталалт илыма гйч лукт ш. Тудо изиньэгак калыкым тунйктэн, тошто осал илйшым кудалдэн, пйрльа ушнэн, ик ойан кэлшэ илымэ илйшйш лукташ шона.

11. Советский властьюн икшывым школ дэч ончыч туныктымо пашажэ могоань?

Кажнэ икшйвым Советский власть шочмэкшак тјгалйя, школйш кошташ тјгалмэш, тунйктэн кушташ шона. Пойан власть годым тудо паша ачаважэ-аважын ыльэ. Совет власть, ик могойр гйч ончэн ача-важын пашажым куштылэмдйшйшлан лийын, вэс могойрым ончэн, нунын сай тунйктэн моштыдымашлан лийын, школ дэч ончыч икшйвым, тунйктэн кушкыкташ, тудо паш м эркын-эркын. Совет власть йшкэ кидйшкыжэ налэш. Садлан тудо изи аза ончэн куштымо пйртым, изи икшйвэ садым т. м. йшта.

12. Совет Россиаштэ могай школ улыт?

Совет Россиаштэ чыла школ—ик ганьэ паша школ. Тиде школбшто Россия кбргймб йынг чыла 7 ййаш гйч тунгалын 17-йй маргэ тунэмман. Ик ганьэ паша школбшто пбр-йынгат, удьбрамашат пырла тунэмман. Адак тудо ошнысо сэмйин турлын-турлын (гимназия, начальн училище т. м. сэмйнат) ок ойбркалад, тунэмманьжат паша ыштымэ дэнэ пырла лийэш. Тыгай школбм тунем пьлармекэ кэ, шоньшбжо турло мастарлан туныктымо школаш кайэн кэртэш.

13. Совет Россиаштэ школ дэч брдыштэ туныктымо паша могоаньэ?

Совет власть калыкбм турлын туныктышашлан лийын, тунемдймэ бжнэ лий маньн, олаштат, йалыштат, салтак коклаштат, турло кнага лудмо вэрбм, куребм, библиотекам, лудмо портбм, музейбм, театырбм, вьставкам почэш, шуко кнага, газэт, журналбм пэчэтла.

8-сэ лудмэш-кутырмаш. Партиан илыш кыл.

Р. К. П. Уставшэ.

1. Мо тугай партийный устав?

Партийный устав—чыла партиаштэ шогбмо членлан партиа кбргбштэ мом шинчаш, мом бшташ кулэшын шотшо.

2. Российский Коммунистический Партиан членжылан кэ шотлалдэш?

Р. К. П. членжылан тудын партиан программабм шинчбшым, тудын коклаштэ пашам йыштылбм, партиан шудбмбжбм колыштбшым. адак членлан шогбмо оксам пбштышбм шотлат. Коммунистическая партиа меншевик партиа дэнэ ик вэрэш улмбшт годбм, кэ тудын программабм шинча гын членлан шотлэнбт, а большевик-шамбч программа шинчбмэ дэч посна адак партиа пашамат бшташ кулэш маньн йодбнбт. Тыгай мутлан лийын, меншевик дэнэ большевик ойрлалдбнбт.

3. Членыш пураш йамдылалдшэ кандидат кэ шотлалдэш?

Кандидатлан партиаш пураш шонйшо йьн шотлалдэш. Кандидатйш партиан программажым, пашажым раи палэн валэш, адак йшкэнжьн шинчымжым, партиаш пураш йоршашьжым альэ йорьымашьжым палдараш пурат. Кандидатйштэ пашазэ дэнэ красавьёклан кок тьлдйзэ гьч, а мололан кут тьлдйзэ гьч шогьман.

4. Кандидатыш пуртымо годым кузэ пуртат?

Кажнэ йьнйим кандидатлан, партиаштэ членлан шогьшо кок член моктьмо, ўшандарьмэ дэнэ да, адак партийный комитет ончьмо дэнэ пуртат.

5. Партиаш у член шамычым кузэ пуртат?

Партиан членйшкьжэ партийный комитет кандидатйштэ шогьшым пурта, тудым йьршопьжэ общий собраниа дэнэ утвердитлат. Йужунам кўләш годым партиашкэ, 1917-ий дэч ончьч пуршо член ўшандарьмэ дэнэ кандидатйштэ шогьдйымьмат пуртат.

6. Партия гьч членым кузэ луктыт?

Член гьч, тудын шогьмо партийный комитетйн, общий собраниан луктэш маньн пувчалмьжэ дэнэ луктыт. Чьлт лакмьжэ тудо комитет дэч кугурак комитет утвердитлэн газэтэш увэртймэкэ лийэш. Тудын уэш пурьймэшкэ партия пашаш огьт пурто.

7. Партия демократический централизм шот дэнэ ыштымэ мо лий ш?

Кэрэк могай кугу партия кылат, эрэ кугу партия кьл дэнэ ойьралдэш. Вэглашлэ улшо партия кьл шамьч йшкэ вэрьштйжэ йшпэн каршаш пашам йшкэ йшта, а молйжым тўг кьл ончькьмо дэнэ.

8. Партиаштэ пашам виктарэн шогышо кылжэ могошьэ улыт, адэк иктэ вэсышт кэ шўдымэ дэнэ пашам ыштат?

Партиан, эн тўг пашам виктаршйжэ Всероссийский Партийный С'езд (погьнймаш), а с'езд гьч с'ездйш шумэш, сайлэн кодьмо Центральный Комитет Партия (Ц. К. П.) пашам виктарэн шога. Тулэч вара Областной, Губернский, Уездный Конференцча, нуньжат конференцва гьч конференцваш шумэш пашам виктарэн шогаш йшкаланйш комитетым сайлэн кодат, волостылаштэ обьций

волостной собрания, а пашажым волостной комитет виктарэн шога йаллаштэ, учреждениаштэ, салтак полкалаштэ йачейкан собранияжэ, а паша виктарэн шогапйжэ бюром йшта.

9. Могай улыт партиан пашам виктарэн шогышо тун кылжэ шамыч?

Партия пашам виктарэн шогышо тун кылжэ Всероссийский С'езд дэнэ Ц. К.; Всероссийский Партийный С'езд кажнэ ийин, погалдэш, туд дэч посна адак партиан членйшт шамйч кум уша шйшгэ ик ужашйжэ с'ездым погаш шэнат гын, тунамат погэн кэргят. С'езд Ц. К. сайла, тудын ожно паша йштймэ шотшым колйшгэш, программам онча, партиалан ончйкшо мом йштйшашым ойлэн, шудэн кода. Центральный Комитет партийный паша ййнгым кушкэ күлэш тушко йшкэ колда, партия пашам йштэн шукташ түрлө партия кылым (организац.) почэш. Ц. К. йшкэ коклашйжэ погынймашым йшта, погынймашйжэ тйлзйлан кокавана дэч мөнгө ок лий, адак с'езд дэнэ с'езд коклаштэ конференциам йшта.

10. Моганьэ улыт волостысэ кыл шамыч?

Волостышто партия пашам виктарэн шогышо кугурак кылжэ (орган.), волость кэргйштө улшо партийный член шамйчын погынймашйшт лийэш, волостышто погынймаш (общ. собран.) тйлзйлан ик кана дэч шагал лийман огыл. Волостной погынймаш (общ. собр.) пураш шонйшо ййнгым партиаш пурта, партия гйч луктэш, волостной комитетым ойрэн шогалда, тудын ожно йштймэ пашажым (отчет) ончэн пэнгйдэмдэн шйнда, губернский, уездный конференциаш делегатым сайлэн колда. Волостной Комитет чйла волостысо улшо партийный кыл (организ.) шамйчын пашаштым виктарэн шога, минтингым, түрлө лудмашым йшта, у йачейкам почэш, адак Волостной Советын пашажым онча, күлэш гын, виктарэн мо йштйшашым ончйктэн пуа.

11. Мо туганьэ партийный йачейка?

Йачейка партия пашан, партийный кылын тунгалдышйжэ. Йачейка шамйчым учреждениалаш, йаллаш, салтак полкалаш йштат, тудым 3 член дэч мөнгө йшташ ок лий. Йачейкам уездный, городской альэ районный комитет пэнгйдэмда (утвердитла). Йачейка пашазэ, кресаньк шамйчым партия дэнэ лишэмдара, партиан мутшым калык коклаш шаркала, у членым пурта, йшкэ

вэрһсэ комитетһылан паша йшташ полша. Ёшкэ пашажым вие-
тарэн шолгаш бюром (изи кёлдйн) сайлэн шйида. Бюрошко кум
ййин пура, тудым ик тёлзэ гйч вашталдат

12. Мо тугай фракция?

Түрлө беспартийный с'ездһште, погйнымаштэ (совещание)
пашам партия шоньмо сэмьн колдаш, с'ездһн пашажым шймлаш
(контроль), с'ездһш мийшэ партийный член шамйч кок йын дэч
утыжэ уло гын, нуно фракциам ыштат. Фракция партия шудым
сэмьн ышта. Фракция иктаж күлэш пашам кузэ йшташ күлэшн
мутланэн пунчалмэкйшт, с'ездһш погйнымо обций собраниаштэ
нуно (фракциаштэ улшо шамйч) чёланат тугак йуькым (голицов.)
пуаш күлэш.

13. Партия пашаштэ адак могай посна-посна партия паша уло?

Тидэ посна паша—удырамаш коклаштэ, ёрвэээ калйк кок-
лаштэ, йаллаштэ партия паша йштймэ, адак коммунист шамйчын
мумала (субботн.) йштймэ паша уло. Тйгай паша шамйчым
посна-посна виктарэн шолгаш кажнэ партийный комитетһште тидэ
пашалан ёшкэ отделжэ (пёлкажэ) лийэш.

14. Молан удырамаш коклаштэ партия пашам посна ыш- таш ыштымэ?

Ожно удырамаш шамйч поян власть годым пёрйинг дэч
чогйрак пйзйрэн илэнйт, поян кидэш огыл ёшкэ сурт пашаш-
тйжат чогйрак пйзйралдйн. Садлан лиййн нуно пёрйинг дэч
шуко шэггэлан кодйнит, нучын коклащсэ партия пашам кузэ
кэлшымэ, моштымэ сэмьн йшташ күлэш.

15. Мо тугай К. С. М.?

Коммунистический союз молодежи Ёрвэээ Ушэм лийэш
Ёрвэээ калйкын кугу йинг дэч илышымжэ вэс түрлө, пашажат вэс
түрлө лийэш, садлан Ёрвэээ калйкын йшканжэ ушэмжэ лийман.
Тудо Ёрвэээ ушэм ончйкёйлан коммунистым йамдыла. Чыла пар-
тиан членжэ шамйч 23 йнаш мартэ К. С. М. манмаштэ пашам
йштйман.

16. Йаллаштэ партия пашам оячышо пёлкан могай пащажэ?

Йаллаштэ кресаньык шамйч, пащазэ калйк дэч вэс түрлө
улыт. Нунын донат партия пашам вэс түрлын, моштымэ, кэлшымэ

сэмийн ыштыман. Йаллашгэ партиа пашам виктарэн шогышо полка йаллаш лүдмо пöргым почэш, йаллаш книга шамычым шалата, адак тулэч молымат ышта.

17. Мо тугай партийный дисциплина?

Партийный дисциплина манмэ эи тунг партийный комитетын пунчалмыжым чыла членлан, кандидатлан пэш вашкэ, шудымд сэмьнак ыштэн шукташ манмэ лийэш.

18. Партийный дисциплина пужышо, колыштдымо шамычым мом ыштат?

Тунг комитетын пунчалмыжым ыштымьлан, программа ваштарэш кайшылан пэш чот партийный суд лийэш. Адак ответственный паша ыштымэ вэргычшэ луктыт, партиа гыч луктыт, эшэ Р. С. Ф. С. Р. законжо ваштарэш ыштгэи гын, партиа гыч луктыт да, судыш пуат.

19. Партийный уставын, дисциплина, алак ышкэ партиа көргыштö пэггыдэ илышыя могай пайдажэ уло, молан күлэш?

Партийный устав дэнэ дисциплина гына, чыла член шамычым ик ойдан ышта, садтан лийын партиа эрэ сэнэн толэш. Мэман коммунист партиа лиймьжэ сэмьнак эрэ укэан шамычын шоньмьжым ыштэн, полшэн шогыш, укэан шамычлан нигунамат торэш ыш шогал. Тудо Октябрьский революциян чыла йöсыжымат ышкак нумальэ. Адак шуко тошто коммунист колмо олмэш шуко у коммунист шамыч лиймьч, нуньи кудьлан шуко вэс кугужиньшэ шамычат, коммунист партиан шоньманкьжэ—коммунизм илйиш лэкташ шонэн ушнат.

Туньктымэ шот нэргэн.

(Туньктымэ лудшо-шамычлан).

Коммунистический школышто, туньктымэ программажэ чыла коммунист шамычлан, эн чотшо у коммунист шамычлан мом пнячаш, палац күлэшмьжым ончыкта. Тидэ программа почш. коммунистический школышго, угыч лэкшамц коммунист шамычым туньктэн ш кташ. кузэ, молан шот дэнэ туньктымэ.

Кажне туньктыш (лектор) шамыч, кажнйжэ ышкэ кузэ мөшгьжэ сэмьн туньктыга. Алье кажне туньктышылан, чыла

школышто ик сэмьн туньыкташ туньыктымо шэт (метод) укэ. Кызыг альэ нигогай туньыктышын (лекторын) методшым тидэ эн сай, тугэ туньыкташ күлэш манаш ок лий. Садлан кызыт туньыктышо шамьч моло туньыктышо шамьчын, методшым тагаштарэн ончэн, кудьжэ, могайжэ сайрак маньн, туньыктышыйшт тўрлө лекторын методшым ончыктэн пуэна. Нуньн ончыктымо, каласымэ методшыйшт тьгайэ:

1. Школышто, сайрак, ыглырак тунэмшэ улыт гын, чыла мо туньыктышашым шуко темалан ойрат (тыгьдэмдат), кажнэ темажым тўшкан-тўшкан лончылэн ончат. Вара кажнэ группа (тўшканжэ) ышкэ темажылан докладым ышта, лектор докладым колыштын, нуньн тунэммыштым, тунэмдымыштым палэн налэш.

2. Пўрвўй докладым ышташ да, вара тудо доклад пччэш лончылэн кутырмаш (собеседование) лийэш.

3. Лекторын туньыктэн ойлымьжым ыгленрак шуктымэке дискуссия (ваш-ваш кутырмаш) лийэш, ик тунэмшыжэ докладым ышта, а вэсыжэ полшэн шога.

4. Лекциам лудаш йамдылмым, лектор ужаш дэн ужаш дэнэ (по частям) лудэш. Ик ужашыжым лудмэке кок-кум йьн дэч (вопрос) йодэш, вара вэс ужашыжым лудэш да. адак кок-кум йьн дэч йодэш; тьгэ лудын, йсдышт-йодышт ышкэ лекцианым лудын, туньыктэн пытара.

5. Тунэмшэ шамьч пэш ыглэ отыт ул гын, иканаштэ кугун ойлэн пуаш ок йорб. Пўрвўй изин-изин, куштыгыракшым туньыктэн, ойлэн пуаш күлэш, тунэмшэ шамьч ышкэ сэнэн кэртмышт сэмьн, ыглымэ сэмьн мо уло ойлымым, туньыктымым иктыш чумьрташ күлэш.

6. Лекциаштэ сайрак ыглышашлан лийн тунэмшэ шамьч мо лудшашыжым мўнгыштб ышкэ лудьт.

7. Лектор лекциам колыштышо шамьчлан пўрвўй нуньлан мо ыглаш күлэшыжым ойьртшын-ойьртшышын ойлэн пуа, тудо ойьртшышыйшын раш күчькэмдэн, колыштышылан ышканжэ мондоймо дэч кагазшышт возькта. Адак кажнэ ойьртшышын ыглыктармэке ваш-ваш лончылэн кутырат.

8. Тидэ ойлымо дэч посна адак тьгэ ышташ лийэш: а) Тўрлб тўрлб мегодым палэн налаш, адак лектор шамьч вэс школышкат колышгаш мийэн ончат. б) Лекциа лудмо дэч ончыч лектор колыштышо дэч мо йодышшашым, кузэ йодышташ күлэшым

Иамдйлэнак мийа. в) Иканаштэ чйла тунэмшэ шамйч дэнэ до =
чйлен мутланымэ (собеседования) годйм адак тудо школьш вэс
лектерымат жаплан начийат. д) Школышто туныктймаштэ адак
возймо огат кўлэш.

Моско Р. К. Н. Комитэтын кўштымашыжэ.

Москошто перерегистрация годым партиаштэ шогйшо член,
кандидат шамйч шукйжо, партийный арнаштэ пуршыжо огыл,
тулэч ончыч пуршыжат ышкэныштэм пагаз шинчымашыш лук-
тыныт. Шукыжо мо тугай партиажымат, программажымат, пар-
тиан кузэ паша ыштымыжымат огыт палэ. Садлан партиаштэ
шогйшо член, кандидат шамычым чот политический башалан ту-
ныкташ кўлэш, кажлэ члены коммунистический шўлыш (дух)
лийжэ. Кажнэ член коммунистический школышто тунэмман, тудо
школ тунэмш+ шамычлан коммунистан мом шинчаш кўлэшыжым
чылт, йоршбш ыгылыктарэн цуман.

Инв. № 3914.

	Мар. л.
31	952